

СВІТОВІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Моцак С. І.

ВСТУП

Сучасний етап розвитку світової цивілізації характеризується інтенсивними трансформаційними процесами, які охоплюють усі ключові сфери суспільного буття. Йдеться про глибоку структурну перебудову глобальної системи, у межах якої змінюються не лише економічні механізми, але й політичні інститути, соціальні практики та культурні моделі розвитку. У науковій літературі такі зміни дедалі частіше інтерпретуються як прояв переходу до нового типу суспільної організації, що ґрунтується на знаннях, технологіях та мережевих формах взаємодії¹.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасні глобальні трансформації мають суперечливий характер. З одного боку, спостерігається посилення інтеграційних процесів, зростання взаємозалежності держав, формування глобальних ринків та інформаційних мереж. З іншого боку, одночасно посилюються тенденції фрагментації світового простору, зростає геополітична конкуренція та нерівномірність розвитку. Така амбівалентність сучасної світової динаміки потребує комплексного теоретико-методологічного осмислення².

У науковому дискурсі проблема світових трансформацій розглядається в межах різних теоретичних підходів. Представники модернізаційної теорії В. Ростоу, С. Ліпсет розглядають розвиток як лінійний перехід від традиційного суспільства до індустріального та постіндустріального³. Натомість цивілізаційний підхід А. Тойнбі, С. Гантінгтон акцентує увагу на множинності історичних шляхів розвитку та культурній специфіці цивілізацій⁴. Світ-системний аналіз (І. Валлерстайн) дозволяє розглядати глобальну економіку як структуровану

¹ Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. https://openlibrary.org/works/OL2678261W/The_Rise_of_the_Network_Society

² Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity. London : Sage, 1992. https://openlibrary.org/works/OL1988466W/Risk_Society

³ Rostow W. W. The Stages of Economic Growth. Cambridge : Cambridge University Press, 1960. URL: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78-03062A001100030001-6.pdf>

⁴ Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York : Simon & Schuster, 1996. URL: <https://doi.org/10.2307/2657943>

систему «центру» і «периферії», у якій нерівність є системною характеристикою розвитку⁵.

Особливого значення набуває теорія постіндустріального та інформаційного суспільства. Д. Белл підкреслював, що в другій половині ХХ століття відбувається перехід до суспільства, в якому провідну роль відіграють знання та послуги, а не матеріальне виробництво⁶. У свою чергу, М. Кастельс доводить, що сучасний світ формується як «мережеве суспільство», де інформаційні технології стають базовою структурою організації економічних і соціальних процесів⁷.

У цьому контексті технічний прогрес розглядається як один із ключових чинників глобальних трансформацій. Він визначає не лише темпи економічного зростання, але й характер соціальних змін, структуру зайнятості, моделі управління та міжнародні відносини. Як показують дослідження у сфері еволюційної економіки, технологічні інновації є рушійною силою довгострокових змін у світовій економічній системі, формуючи цикли розвитку та структурні зрушення⁸.

Метою дослідження є комплексний аналіз світових трансформаційних процесів у їх історичному та сучасному вимірах, а також виявлення їхніх закономірностей, механізмів і впливу на формування глобального порядку. Досягнення цієї мети передбачає вирішення завдань, пов'язаних із аналізом історичних передумов трансформацій, дослідженням теоретичних підходів, визначенням ролі технічного прогресу та окресленням перспектив розвитку глобальної системи.

Об'єктом дослідження виступають світові трансформаційні процеси як складне багатовимірне явище глобального розвитку. Предметом є їх історичні закономірності, структурні характеристики та механізми впливу на сучасну систему міжнародних відносин і суспільний розвиток.

Методологічну основу становить поєднання історичного, системного та міждисциплінарного підходів. Принцип історизму дозволяє розглядати явища у їх розвитку та конкретному контексті, системний підхід – як цілісну взаємопов'язану структуру, а міждисциплінарний – інтегрувати здобутки історії, економіки, соціології та політології.

⁵ Wallerstein I. The Modern World-System. Berkeley : University of California Press, 2011. URL: <https://hdl.handle.net/2027/heb.31242>

⁶ Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism. New York : Basic Books, 1976. URL: https://openlibrary.org/works/OL893192W/The_Cultural_Contradictions_of_Capitalism

⁷ Castells M. Communication Power. Oxford : Oxford University Press, 2009. URL: https://www.academia.edu/25294841/Manuel_Castells_Communication_Power_2009

⁸ Schumpeter J. A. Capitalism, Socialism and Democracy. New York : Harper & Row, 1942. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.190072/page/n3/mode/2up>

Наукова новизна полягає в узагальненні сучасних теоретичних підходів до аналізу світових трансформацій та виявленні їх внутрішньої логіки розвитку в довготривалій історичній перспективі. Особливу увагу приділено ролі технологічного розвитку як системоутворюючого чинника глобальних змін.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів у навчальному процесі закладів вищої освіти та в подальших наукових дослідженнях з проблем глобального розвитку, міжнародних відносин і історії цивілізацій.

1. Генеза та історична еволюція світових трансформаційних процесів

Світові трансформаційні процеси є складним історико-цивілізаційним явищем, що формується внаслідок довготривалої еволюції людського суспільства та поступового ускладнення його економічних, політичних і соціокультурних структур. У сучасній науковій думці вони розглядаються як результат переходу від локальних соціальних систем до глобально взаємопов'язаного світового простору, в якому ключову роль відіграють міжнародний поділ праці, технологічний розвиток та інституційна інтеграція держав⁹.

Початкові передумови світових трансформаційних процесів формуються у пізньосередньовічну та ранньомодерну добу. У цей період відбувається поступовий занепад феодальної економічної замкненості та становлення елементів ринкових відносин. Вирішальне значення мали Великі географічні відкриття XV–XVII ст., які започаткували формування трансконтинентальних економічних і культурних зв'язків. У результаті виникла перша форма глобальної взаємозалежності регіонів світу, що стала основою формування світової економічної системи¹⁰.

У межах світ-системного підходу зазначається, що саме в цей період починає формуватися капіталістична світова економіка, структурована за принципом «центр – периферія», що передбачає нерівномірний розподіл економічних ресурсів і вигод між регіонами світу¹¹. Така

⁹ Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. 656 p. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9781444319514> DOI <https://doi.org/10.1002/9781444319514>

¹⁰ Toynbee A. A Study of History. Oxford : Oxford University Press, 1987. URL: <https://discoverocialsciences.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/08/toynbee-study-of-history.pdf>

¹¹ Wallerstein I. The Modern World-System. Berkeley : University of California Press, 2011. URL: http://lib.ysu.am/disciplines_bk/772a28fad8d2bd4d9abf96097ad06fc6.pdf

модель заклала довготривалі асиметрії розвитку, які зберігаються у трансформованому вигляді й у сучасному глобальному середовищі.

Кардинальні зміни у характері світових трансформацій відбуваються внаслідок промислової революції XVIII–XIX ст., яка стала якісним переломом у розвитку продуктивних сил. Перехід до машинного виробництва, впровадження нових технологій та розвиток енергетичної бази спричинили різке зростання продуктивності праці, урбанізацію та формування нової соціальної структури суспільства. Саме в цей період наука остаточно перетворюється на ключовий фактор економічного розвитку¹².

У контексті теорії модернізації індустріальний етап розвитку розглядається як перехід від традиційного суспільства до сучасного, що характеризується раціоналізацією виробництва, інституційною диференціацією та зростанням ролі освіти і науки¹³. Одночасно посилюється міжнародна економічна конкуренція, що визначає нову геополітичну конфігурацію світу наприкінці XIX – на початку XX ст.

Світові війни першої половини XX ст. стали переломним етапом у розвитку глобальних трансформаційних процесів. Вони продемонстрували кризу традиційної системи міжнародних відносин і спричинили формування нової архітектури світового порядку. Після 1945 р. встановлюється біполярна система міжнародних відносин, у межах якої глобальні процеси значною мірою визначалися протистоянням двох наддержавних блоків.

У другій половині XX ст. відбувається перехід до пост-індустріальної фази розвитку, у якій визначальну роль починають відігравати інформація, знання та технології. Як зазначають дослідники, формування інформаційного суспільства супроводжується глибокими змінами у структурі економіки, де провідними стають сфери послуг, інновацій та високих технологій¹⁴. У цей період посилюється роль транснаціональних корпорацій, глобальних фінансових ринків та міжнародних організацій.

Важливим чинником трансформацій стає процес деколонізації, який призводить до появи великої кількості нових незалежних держав. Це

¹² Landes D. S. *The Wealth and Poverty of Nations*. New York : W. W. Norton, 1999. URL: https://www.yakaboo.ua/ua/wealth-and-poverty-of-nations.html?srsltid=AfmBOoqF0Ep50_br9wTPW0uyR2PyeoHDZ_HvDb4ksJE3SNLWrF_kDe0j

¹³ Rostow W. W. *The Stages of Economic Growth*. Cambridge : Cambridge University Press, 1960. URL: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78-03062A001100030001-6.pdf>

¹⁴ Bell D. *The Coming of Post-Industrial Society*. New York : Basic Books, 1973. URL: https://www.mona.uwi.edu/dlis/sites/default/files/dlis/D_-Bell-The-Coming-of-Post-Industrial-Society-1.pdf

суттєво змінює геополітичну структуру світу та розширює коло суб'єктів міжнародних відносин. Водночас посилюються процеси економічної взаємозалежності, що сприяє формуванню глобальних виробничих і фінансових мереж.

Наприкінці XX ст. розпад біполярної системи міжнародних відносин стає ключовим фактором інтенсифікації глобалізаційних процесів. У науковій літературі глобалізація визначається як процес зростаючої взаємозалежності економік, суспільств і культур¹⁵. У цей період відбувається активне поширення неоліберальної моделі економічного розвитку, лібералізація торгівлі та фінансових потоків.

На початку XXI ст. світові трансформаційні процеси набувають нової якості, пов'язаної з цифровізацією та технологічною революцією. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, штучного інтелекту та глобальних мереж призводить до формування цифрової економіки. Як наслідок, техніка та технології стають не лише інструментом виробництва, а й системоутворюючим фактором сучасного цивілізаційного розвитку.

Водночас сучасний етап характеризується суперечливістю глобальних процесів. Поряд із інтеграцією світового простору спостерігаються тенденції фрагментації, зростання ролі національних держав, посилення геополітичної конкуренції та нерівномірності розвитку. Це свідчить про нелінійний характер сучасних трансформацій, які поєднують елементи інтеграції та дезінтеграції.

Таким чином, генеза світових трансформаційних процесів демонструє їхній багаторівневий і еволюційний характер. Вони формувалися як результат взаємодії економічних, політичних, соціальних і технологічних чинників, що поступово змінювали структуру світової системи. Історичний аналіз дозволяє зробити висновок, що сучасні глобальні трансформації є логічним продовженням попередніх етапів розвитку цивілізації, але на якісно новому рівні, зумовленому цифровізацією та інноваційним розвитком.

2. Теоретичні та методологічні засади дослідження світових трансформацій

Дослідження світових трансформаційних процесів належить до міждисциплінарних наукових напрямів, що інтегрують підходи історичної науки, соціології, політології, економічної теорії та глобалістики. Йдеться про складне багаторівнєве явище, яке не може бути пояснене в межах однієї теоретичної парадигми, оскільки охоплює

¹⁵ Friedman T. L. The World Is Flat. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2005. URL: https://corescholar.libraries.wright.edu/dlpp_all/107/

як структурні зміни світової економіки, так і трансформацію політичних інститутів, соціальних практик і культурних моделей. У цьому контексті методологічна багатоманітність виступає необхідною умовою адекватного наукового аналізу.

Однією з базових теоретичних рамок дослідження виступає теорія модернізації, представлена у працях В. Ростоу, С. Ліпсета та Д. Лернера. У межах цього підходу суспільний розвиток трактується як лінійний процес переходу від традиційних аграрних структур до індустріального та постіндустріального суспільства¹⁶. Модернізаційна парадигма акцентує увагу на ролі технологічного прогресу, урбанізації, раціоналізації управління та розвитку освіти як ключових факторів суспільної трансформації. Водночас її обмеження полягають у недостатньому врахуванні цивілізаційної специфіки та нерівномірності глобального розвитку.

Альтернативною концептуальною основою виступає цивілізаційний підхід, репрезентований у роботах А. Тойнбі, С. Гантінгтона та Ф. Броделя. Згідно з цим підходом, світовий розвиток не є уніфікованим процесом, а складається з множинності цивілізаційних моделей, кожна з яких має власну логіку історичної еволюції, систему цінностей та інституційні особливості¹⁷. С. Гантінгтон, зокрема, наголошував, що у постхолодноровісний період основні конфлікти у світі відбуваються не між державами, а між цивілізаціями¹⁸. Це дозволяє розглядати трансформаційні процеси як взаємодію та конкуренцію різних культурно-історичних систем.

Важливе місце в теоретичному осмисленні глобальних трансформацій посідає світ-системний аналіз, розроблений І. Валлерстайном. На його думку, сучасна світова економіка функціонує як єдина система, структурована за принципом «ядро – напівпериферія – периферія»¹⁹. Така модель дозволяє пояснити нерівномірність розвитку країн, механізми економічної залежності та структурні дисбаланси глобальної економіки. Світ-системний підхід є особливо важливим для аналізу

¹⁶ Rostow W. W. *The Stages of Economic Growth*. Cambridge : Cambridge University Press, 1960. URL: <https://ru.scribd.com/document/845981979/Rostow-Stages-UG-5th>

¹⁷ Toynbee A. *A Study of History*. Oxford : Oxford University Press, 1987. URL: <https://discoversocialsciences.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/08/toynbee-study-of-history.pdf>

¹⁸ Huntington S. P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York : Simon & Schuster, 1996. URL: <https://msuweb.montclair.edu/~lebel/p/1993SamuelPHuntingtonTheClashOfCivilizationsAndTheRemakingofWorldOrder.pdf>

¹⁹ Wallerstein I. *The Modern World-System*. Berkeley : University of California Press, 2011. URL: http://lib.ysu.am/disciplines_bk/e157aa255e151a9632ed5c84633a1ed8.pdf

довготривалих історичних тенденцій, оскільки розглядає глобальні процеси як історично обумовлену цілісність.

Сучасні дослідження дедалі частіше використовують положення теорії глобалізації, у межах якої акцент робиться на зростаючій взаємозалежності держав, інтенсифікації міжнародних потоків капіталу, інформації та робочої сили. Зокрема, М. Кастельс у праці «Інформаційна епоха» обґрунтовує концепцію мережевого суспільства, в якому ключову роль відіграють інформаційні технології та глобальні комунікаційні мережі²⁰. У цьому контексті трансформаційні процеси розглядаються як перехід до нової соціально-економічної формації, де знання стає головним ресурсом розвитку.

Окремий теоретичний вимір становить постіндустріальна концепція, розроблена Д. Беллом. Він підкреслював, що у другій половині ХХ століття відбувається структурний зсув від індустріального виробництва до економіки послуг і знань²¹. У такій системі домінуючим фактором стає не матеріальне виробництво, а інновації, інформація та наукові дослідження. Це дозволяє інтерпретувати сучасні трансформаційні процеси як якісний перехід до нового типу суспільної організації.

Методологічну основу дослідження становить поєднання загально-наукових, спеціально-історичних та міждисциплінарних підходів. Принцип історизму, сформульований у класичній історіографії, передбачає розгляд явищ у їхньому розвитку та конкретно-історичному контексті. Це дозволяє уникнути анахронізмів і забезпечує об'єктивність аналізу. Принцип системності, у свою чергу, дає можливість розглядати світові трансформації як цілісну систему взаємопов'язаних елементів.

Серед спеціально-наукових методів ключове значення мають історико-генетичний, історико-порівняльний та історико-системний методи. Історико-генетичний метод дозволяє простежити походження та еволюцію явищ у часовій перспективі, історико-порівняльний – виявити спільні та відмінні риси розвитку різних суспільств, а історико-системний – проаналізувати взаємозв'язки між економічними, політичними та соціальними процесами.

Важливим методологічним інструментом виступає також синергетичний підхід, який розглядає суспільство як складну нелінійну

²⁰ Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. URL: <https://memotef.web.uniroma1.it/sites/default/files/file%20lezioni/Manuel%20Castells%20-%20The%20R>

²¹ Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. New York : Basic Books, 1973. URL: https://www.mona.uwi.edu/dlis/sites/default/files/dlis/D_-Bell-The-Coming-of-Post-Industrial-Society-1.pdf

систему, здатну до самоорганізації. У працях І. Пригожина підкреслюється, що розвиток складних систем відбувається через нерівноважні стани та точки біфуркації, коли навіть незначні фактори можуть спричинити масштабні зміни²². Це положення є особливо релевантним для аналізу кризових періодів світових трансформацій.

Не менш важливим є інституціональний підхід, який акцентує увагу на ролі формальних і неформальних правил у розвитку суспільств. Представники нового інституціоналізму (Д. Норт, О. Вільямсон) доводять, що саме інститути визначають довгострокову траєкторію економічного розвитку та характер трансформаційних процесів²³. Це дозволяє розглядати глобальні зміни не лише як результат технологічного прогресу, але й як наслідок інституційної еволюції.

Таким чином, теоретико-методологічна основа дослідження світових трансформацій є багатовимірною та інтегративною. Вона поєднує модернізаційні, цивілізаційні, світ-системні, постіндустріальні та синергетичні підходи, що дозволяє забезпечити комплексне осмислення глобальних процесів. Їх поєднання створює можливість аналізу як структурних закономірностей розвитку світової системи, так і специфіки окремих історичних етапів її трансформації.

3. Технічний прогрес як чинник сучасних світових трансформацій: тенденції та перспективи розвитку

Технічний прогрес є одним із ключових чинників сучасних світових трансформацій, що визначає динаміку економічного зростання, характер соціальних змін та конфігурацію глобальної системи міжнародних відносин. У сучасній науковій традиції він розглядається не лише як сукупність технологічних інновацій, а як комплексний процес структурної перебудови суспільства, в якому технології виступають системоутворюючим елементом розвитку цивілізації. Як підкреслював Д. Белл, саме знання та технології стають основним ресурсом постіндустріального суспільства, витісняючи традиційні фактори виробництва – землю, працю і капітал²⁴.

²² Prigogine I. Order Out of Chaos. New York : Bantam Books, 1984. URL: https://detrterritorialinvestigations.wordpress.com/wpcontent/uploads/2015/03/ilya_prigogine_isabelle_stengers_alvin_tofflerbookfi-org.pdf

²³ North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/institutions-institutional-change-and-economic-performance/AAE1E27DF8996E24C5DD07EB79BBA7EE>

²⁴ Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. New York : Basic Books, 1973. URL: https://www.mona.uwi.edu/dlis/sites/default/files/dlis/D_-_Bell-The-Coming-of-Post-Industrial-Society-1.pdf

Історично технічний прогрес завжди виступав рушійною силою суспільних трансформацій. Від перших механічних винаходів до сучасних цифрових систем він визначав темпи економічного розвитку та формував нові моделі соціальної організації. Однак у XX–XXI ст. його роль якісно змінилася: технології перестали бути лише інструментом виробництва і перетворилися на основу глобальної інтеграції, інформаційної взаємодії та управління складними соціальними системами.

Сучасний етап технічного розвитку пов'язаний із концепцією четвертої промислової революції, яка характеризується злиттям цифрових, біологічних і фізичних технологій. К. Шwab наголошує, що цей процес не має аналогів у попередній історії людства, оскільки змінює не лише виробничі технології, але й саму природу праці, структуру зайнятості та соціальні відносини²⁵. Важливими складовими цієї трансформації є штучний інтелект, роботизація, Інтернет речей, великі дані та автоматизовані системи управління.

У контексті глобальних трансформацій технічний прогрес набуває системного характеру. М. Кастельс у своїй концепції «мережевого суспільства» підкреслює, що інформаційні технології формують нову соціальну морфологію, у якій ключову роль відіграють мережі як базова форма організації економічних і соціальних процесів²⁶. Це означає, що сучасні технології не лише забезпечують ефективність виробництва, але й визначають архітектуру глобального простору.

Однією з ключових тенденцій сучасного технічного розвитку є цифровізація економіки та суспільства. Вона охоплює всі сфери діяльності – від промисловості до державного управління. Цифрові технології забезпечують прискорення інформаційних потоків, оптимізацію управлінських рішень та зниження транзакційних витрат. Водночас вони формують нові ризики, пов'язані з кібербезпекою, захистом даних і технологічною залежністю держав.

Другою важливою тенденцією є автоматизація та роботизація виробничих процесів. Застосування робототехніки та штучного інтелекту змінює структуру зайнятості, зменшуючи попит на традиційну ручну працю та збільшуючи потребу у висококваліфікованих фахівцях. За оцінками Світового економічного форуму, у найближчі десятиліття

²⁵ Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. Geneva : World Economic Forum, 2016. URL: https://law.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0005/3385454/Schwab

²⁶ Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. URL: <https://memotef.web.uniroma1.it/sites/default/files/file%20lezioni/Manuel%20Castells%20-%20The%20Rise%20of%20>

значна частина професій зазнає трансформації або зникне, що створює нові виклики для систем освіти та ринку праці²⁷.

Третьою тенденцією виступає інтеграція технологій у глобальні мережі виробництва. Транснаціональні корпорації формують розподілені виробничі системи, у яких різні етапи створення продукції здійснюються в різних країнах. Це сприяє поглибленню міжнародного поділу праці та підвищенню взаємозалежності національних економік. Як зазначає І. Валлерстайн, така структура світової економіки закріплює нерівномірність розвитку між центром і периферією²⁸.

Особливе місце серед чинників сучасних світових трансформацій посідає розвиток технологій штучного інтелекту, які дедалі активніше впливають на функціонування економічних систем, політичних інститутів та соціальних практик. На початку XXI ст. штучний інтелект перестав бути виключно предметом наукових досліджень і перетворився на один із визначальних інструментів суспільного розвитку. Його поширення супроводжується формуванням нових моделей управління інформацією, зміною характеру виробничих процесів та розширенням можливостей автоматизації інтелектуальної діяльності.

Впровадження систем штучного інтелекту істотно впливає на економічну сферу. Використання алгоритмів машинного навчання забезпечує підвищення ефективності обробки інформації, оптимізацію логістичних процесів, удосконалення механізмів прогнозування та підтримки управлінських рішень. Унаслідок цього відбувається трансформація традиційних форм організації праці та поступове формування нових секторів цифрової економіки, заснованих на використанні великих масивів даних і високотехнологічних рішень.

Водночас технології штучного інтелекту дедалі активніше застосовуються у сфері охорони здоров'я. Сучасні цифрові системи використовуються для аналізу медичних даних, діагностики захворювань, прогнозування ризиків та розроблення індивідуалізованих методів лікування. Застосування таких технологій сприяє підвищенню точності медичних досліджень і створює передумови для якісного оновлення системи медичного забезпечення населення. Важливого значення набуває також використання штучного інтелекту у біомедичних дослідженнях, де він дозволяє прискорювати процеси обробки наукової інформації та пошуку нових терапевтичних рішень.

²⁷ World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. Geneva, 2023. URL: <https://www.weforum.org/videos/foj-job>

²⁸ Wallerstein I. The Modern World-System. Berkeley : University of California Press, 2011. URL: http://lib.ysu.am/disciplines_bk/e157aa255e151a9632ed5c84633a1ed8.pdf

Суттєві зміни відбуваються і в освітньому просторі. Інтелектуальні цифрові платформи створюють можливості для персоналізації навчання, адаптації освітніх програм до індивідуальних потреб здобувачів освіти та вдосконалення систем моніторингу результатів навчальної діяльності. У зв'язку з цим трансформуються функції освітніх інституцій, які дедалі більше орієнтуються на формування компетентностей, необхідних для функціонування людини в умовах цифрового суспільства.

Разом із позитивними наслідками поширення штучного інтелекту актуалізуються й нові виклики. Передусім це стосується проблеми відповідальності за рішення, прийняті автономними системами, забезпечення прозорості алгоритмів та захисту персональних даних. Значну увагу наукової спільноти привертають питання можливого відтворення соціальних упереджень у цифрових алгоритмах, а також ризики посилення нерівності між суспільствами, що мають різний рівень доступу до новітніх технологій. Усе це потребує вироблення ефективних механізмів правового регулювання та міжнародної координації у сфері використання штучного інтелекту.

Таким чином, розвиток штучного інтелекту є одним із ключових напрямів сучасного науково-технічного прогресу та важливим чинником глобальних трансформацій. Його вплив охоплює практично всі сфери суспільного життя, сприяючи модернізації економіки, удосконаленню систем управління та розвитку інноваційних форм соціальної взаємодії. Водночас масштаби та швидкість поширення цих технологій зумовлюють необхідність комплексного осмислення їхніх довгострокових наслідків для розвитку людської цивілізації та формування нових підходів до регулювання технологічних змін.

Важливою складовою сучасного технічного прогресу є біотехнологічна революція, яка охоплює генну інженерію, медичні технології та біоінформатику. Вона відкриває нові можливості у сфері охорони здоров'я та продовження тривалості життя, але водночас викликає дискусії щодо меж втручання в біологічні процеси людини. Як зазначають дослідники, біотехнології стають одним із найбільш стратегічно важливих напрямів науково-технічного розвитку XXI століття²⁹.

Окремим напрямом є енергетична трансформація, пов'язана з переходом до відновлюваних джерел енергії. Зростання екологічних викликів, зміна клімату та виснаження традиційних ресурсів зумовлюють необхідність переходу до сталої енергетичної моделі. Це сприяє розвитку сонячної, вітрової та водневої енергетики, що поступово змінює структуру глобальної енергетичної системи.

²⁹ Fukuyama F. Our Posthuman Future. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2002.URL: <http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/ФУКУЯМА-4%20>

У сучасних умовах технічний прогрес тісно пов'язаний із процесами глобалізації, які забезпечують швидке поширення технологій між країнами. Однак цей процес має асиметричний характер: технологічні інновації концентруються переважно в розвинених країнах, тоді як країни периферії часто залишаються залежними від імпорту технологій. Це посилює проблему технологічної нерівності та цифрового розриву.

Перспективи розвитку технічного прогресу визначаються низкою взаємопов'язаних факторів. По-перше, це подальша цифровізація всіх сфер суспільного життя, включаючи державне управління, економіку та соціальні послуги. По-друге, це розвиток інтелектуальних систем, здатних до самонавчання та автономного прийняття рішень. По-третє, це посилення інтеграції технологій у глобальні мережі, що формуватиме нову архітектуру світової економіки.

Водночас майбутній технічний розвиток супроводжуватиметься низкою викликів. Серед них – зростання кіберзагроз, етичні проблеми використання штучного інтелекту, нерівномірність доступу до технологій та ризики технологічного безробіття. Як зазначає М. Кастельс, у новій соціальній реальності технології не є нейтральними, оскільки вони змінюють самі структури влади та соціальної організації³⁰.

Таким чином, технічний прогрес виступає ключовим чинником сучасних світових трансформацій, що визначає їхню динаміку, структуру та напрям розвитку. Він є не лише рушієм економічного зростання, але й основою формування нової соціально-економічної парадигми глобального світу. Його подальший розвиток буде пов'язаний із поглибленням цифровізації, автоматизації та інтеграції технологій у всі сфери суспільного життя, що створює як нові можливості, так і нові ризики для людської цивілізації.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження встановлено, що сучасні світові трансформаційні процеси характеризуються як складна, багаторівнева та нелінійна система змін, яка формується під впливом поєднання історичних передумов, інституційних механізмів і технологічних інновацій. Їхня динаміка визначається одночасною взаємодією інтеграційних і дезінтеграційних тенденцій, що зумовлює суперечливий характер розвитку глобального світового порядку.

Доведено, що еволюція світових трансформацій не піддається поясненню в межах єдиної універсальної теоретичної моделі. Так,

³⁰ Castells M. The Rise of the Network Society. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. URL: <https://memotef.web.uniroma1.it/sites/default/files/file%20lezioni/Manuel%20Castells%20>

модернізаційна парадигма інтерпретує розвиток як послідовний перехід від традиційного суспільства до індустріального та постіндустріального, однак недостатньо враховує цивілізаційні відмінності та асиметрії розвитку. Натомість цивілізаційний підхід (А. Тойнбі, С. Гантінгтон) підкреслює множинність історичних шляхів і культурну специфіку суспільств, але меншою мірою пояснює глобальні економічні взаємозалежності. Світ-системна концепція І. Валлерстайна, у свою чергу, дозволяє розкрити структурну нерівність світової економіки, хоча не повною мірою охоплює технологічні та постіндустріальні виміри розвитку.

Узагальнення зазначених підходів дає підстави стверджувати доцільність застосування інтегративної теоретико-методологічної рамки, яка поєднує положення модернізаційної, цивілізаційної, світ-системної, постіндустріальної та інституційної теорій. Такий підхід дозволяє розглядати глобальні трансформації як комплексну систему взаємопов'язаних процесів, у якій економічні, політичні, соціальні та культурні чинники перебувають у стані взаємного впливу.

Особливе місце у структурі сучасних змін займає технічний прогрес, що поступово набуває статусу ключового системоутворюючого фактора глобального розвитку. Встановлено, що процеси цифровізації, автоматизації, розвитку штучного інтелекту та біотехнологій не лише підвищують ефективність економічних систем, але й суттєво змінюють характер соціальних відносин, моделі управління та форми комунікації. У цьому контексті технології слід розглядати не як нейтральний інструмент, а як активний механізм перерозподілу ресурсів, впливу та соціальної влади.

Виявлено, що сучасний етап глобальних трансформацій визначається одночасним посиленням процесів інтеграції та фрагментації світового простору. З одного боку, поглиблюється взаємозалежність економік і комунікаційних систем, з іншого – посилюються тенденції регіоналізації, геополітичної конкуренції та нерівномірності доступу до технологічного розвитку. Це свідчить про відсутність однозначно лінійної траєкторії глобалізації та її внутрішню суперечливість.

Окремо наголошено, що перспективи подальшої еволюції світової системи значною мірою залежать від здатності держав і суспільств до інституційної адаптації в умовах прискорених технологічних змін. Вирішальними факторами виступають інноваційний потенціал економіки, ефективність освітньо-наукових систем, рівень міжнародної взаємодії та розвиток механізмів регулювання нових технологічних ризиків.

Таким чином, світові трансформаційні процеси постають як складна, відкрита та нелінійна система суспільних змін, у якій історичні, цивілізаційні та технологічні детермінанти формують багатовимірну конфігурацію глобального розвитку. Подальше їх дослідження потребує поглиблення міждисциплінарного підходу та переходу до аналітико-прогностичних моделей, що дозволяють більш точно виявляти закономірності сучасної світової динаміки.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено світові трансформаційні процеси як складне багатовимірне явище сучасного цивілізаційного розвитку. Актуалізовано проблему теоретичного осмислення їхньої природи, історичних витоків та механізмів функціонування в умовах глобальних змін. З'ясовано, що сучасні трансформації формуються під впливом тривалої історичної еволюції, у межах якої відбувся перехід від індустріальної до пост-індустріальної та цифрової моделі суспільного розвитку. Встановлено, що ключову роль у цих процесах відіграє технічний прогрес, який виступає системоутворюючим чинником глобальної динаміки. Обґрунтовано доцільність застосування міждисциплінарного підходу, що поєднує модернізаційну, цивілізаційну та світ-системну теоретичні рамки. Показано, що сучасна глобальна система характеризується одночасним посиленням інтеграційних і дезінтеграційних тенденцій. Наголошено на зростанні ролі цифровізації, автоматизації та інформаційних технологій у трансформації економічних і соціальних структур. Виявлено, що поряд із позитивними ефектами технологічного розвитку посилюються ризики соціальної нерівності та технологічної асиметрії. Узагальнено, що подальша еволюція світових трансформацій залежатиме від здатності суспільств до інституційної адаптації та управління глобальними ризиками. Отримані результати можуть бути використані для подальших досліджень глобальних процесів та вдосконалення стратегій суспільного розвитку.

Література

1. Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity. London : Sage, 1992. https://openlibrary.org/works/OL1988466W/Risk_Society
2. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. New York : Basic Books, 1973. URL: https://www.mona.uwi.edu/dlis/sites/default/files/dlis/D_-Bell-The-Coming-of-Post-Industrial-Society-1.pdf
3. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. New York : Basic Books, 1973. URL: https://www.mona.uwi.edu/dlis/sites/default/files/dlis/D_-Bell-The-Coming-of-Post-Industrial-Society-1.pdf

4. Bell D. *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York : Basic Books, 1976. URL: https://openlibrary.org/works/OL893192W/The_Cultural_Contradictions_of_Capitalism
5. Castells M. *Communication Power*. Oxford : Oxford University Press, 2009. URL:https://www.academia.edu/25294841/Manuel_Castells_Communication_Power_2009_
6. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Oxford : Wiley-Blackwell, 2010. https://openlibrary.org/works/OL2678261W/The_Rise_of_the_Network_Society
7. Friedman T. L. *The World Is Flat*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2005. URL: https://corescholar.libraries.wright.edu/dlpp_all/107/
8. Fukuyama F. *Our Posthuman Future*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2002. URL: <http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/ФУКУЯМА-4%20>
9. Huntington S. P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York : Simon & Schuster, 1996. URL: <https://doi.org/10.2307/2657943>
10. Landes D. S. *The Wealth and Poverty of Nations*. New York : W. W. Norton, 1999. URL: https://www.yakaboo.ua/ua/wealth-and-poverty-of-nations.html?srltid=AfmBOoqF0Ep50_br9wTPW0uyR2PyeoHDZ_HvDb4ksJE3SNLWrf_kDe0j
11. North D. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/institutions-institutional-change-and-economic-performance/AAE1E27DF8996E24C5DD07EB79BBA7EE>
12. Prigogine I. *Order Out of Chaos*. New York : Bantam Books, 1984. URL: https://deterritorialinvestigations.wordpress.com/wpcontent/uploads/2015/03/ilya_prigogine_isabelle_stengers_alvin_tofflerbookfi-org.pdf
13. Rostow W. W. *The Stages of Economic Growth*. Cambridge : Cambridge University Press, 1960. URL:<https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP78-03062A001100030001-6.pdf>
14. Schumpeter J. A. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York : Harper & Row, 1942. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.190072/page/n3/mode/2up>
15. Schwab K. *The Fourth Industrial Revolution*. Geneva : World Economic Forum, 2016. URL: https://law.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0005/3385454/Schwab
16. Toynbee A. *A Study of History*. Oxford : Oxford University Press, 1987. URL: <https://discoversocialsciences.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/08/toynbee-study-of-history.pdf>

17. Wallerstein I. The Modern World-System. Berkeley : University of California Press, 2011. URL: <https://hdl.handle.net/2027/heh.31242>

18. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2023. Geneva, 2023. URL:<https://www.weforum.org/videos/foj-job>

Information about the author:

Motsak Svitlana Ivanivna,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of World History, International
Relations and Methods of Teaching Historical Disciplines
Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko
87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine